

УДК 904:911.37(477.84)

ПОСЕЛЕННЯ ЛИПИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПОБЛИЗУ м. ЗАЛІЩИКИ (СЕРЕДНЄ ПРИДНІСТЕР'Я)

Тетяна СЛОБОДЯН

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ 01601, Україна,
e-mail: tanya_slobodyan@ukr.net*

Проаналізовано матеріальний комплекс ранньоримського часу (липицький горизонт) із поселення Заліщики (Тернопільська обл.), яке почали досліджувати ще наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст., проте для широкого кола дослідників воно поки що не є відомим як пам'ятка липицької культури. Поселення датується II – початком III ст., а отже, висвітлює завершальний етап існування липицької культури.

Ключові слова: Заліщики, поселення, липицька культура, римський час, Середнє Придністер'я, липицько-пшеворсько-зарубинецькі контакти.

Регіон лісостепового Придністер'я в контексті історико-культурного розвитку займає особливе місце, адже саме він був місцем стику різноетнічних груп населення Центральної і Східної Європи. У ранньоримський час цю територію густо заселяли носії різних культурних груп, які залишили по собі цікаву і неповторну матеріальну культуру. До них належить і населення липицької культури.

На сьогоднішній день у цьому регіоні виявлено і досліджено близько чотирьох десятків пам'яток цієї культури. Однією з них є поселення поблизу м. Заліщики (Тернопільська обл.), яке для широкого кола дослідників поки що не відоме як пам'ятка липицької культури. Заліщицьке поселення є однією з небагатьох липицьких пам'яток, виявлених у Середньому Придністер'ї, а отже, одним із найбільш віддалених на схід. До таких пам'яток у цьому регіоні також відносять поселення Зелений Гай (Заліщицький р-н Тернопільської обл.), Незвисько (Городенківський р-н Івано-Франківської обл.), поховальні пам'ятки – Завалля, Рожневі Поля (Снятинський р-н Івано-Франківської обл.) та Неполоківці (Кіцманський р-н Чернівецької обл.) [Баран, 1967; Смирнова, 1957; Вакуленко, 1991; 1999; Тимошук, Никитина, 1978].

Також сліди липицьких поселень були виявлені при розвідкових роботах поблизу сіл Лисичники, Касперівці, Блищанка (Заліщицький р-н) та Шершенівка (Борщівський р-н) Тернопільської обл. (рис. 1; 2) [Малеєв, 1980; 1981, с. 5; Малеєв, Конопля, 1999, с. 45; Олійник, 2000, с. 34].

Заліщицьке поселення було виявлене 1967 р., його досліджувала протягом 1969–1972 рр. археологічна експедиція Київського державного університету

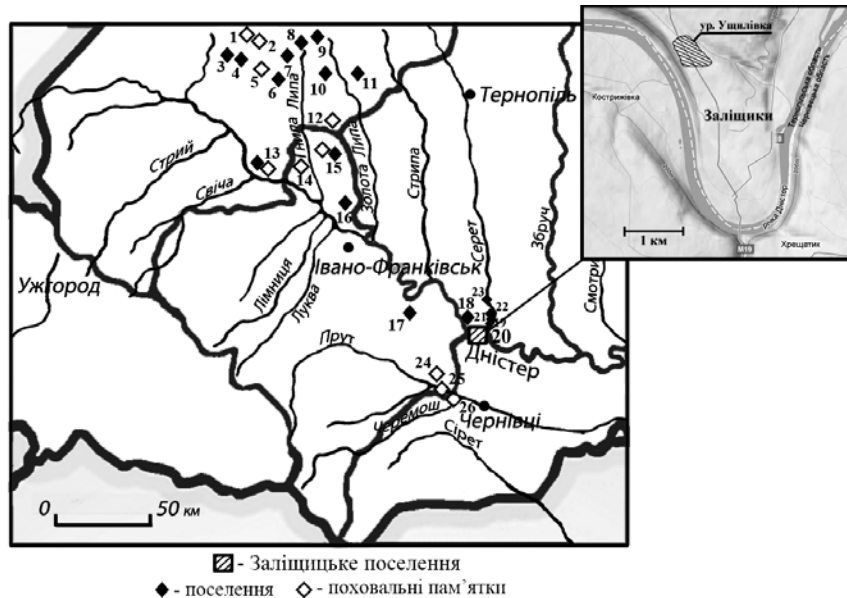

Рис. 1. Карта поширення пам'яток липицької культури:

1 – Чижиків; 2 – Звенигород; 3 – Черепин; 4 – Водники; 5 – Гринів; 6 – Стрільки; 7 – Ганачівка; 8 – Лагодів; 9 – Майдан-Гологірський; 10 – Липівці; 11 – Ремезівці; 12 – Болотня; 13 – Заліски; 14 – Колоколин; 15 – Верхня Липиця; 16 – Бовшів; 17 – Незвисько; 18 – Зелений Гай; 19 – Касперівці; 20 – Заліщики; 21 – Лисичники; 22 – Блищанка; 23 – Шершенівка; 24 – Рожневі Поля; 25 – Завалля; 26 – Неполоківці.

Fig. 1. Distribution map of Lypytska culture sites:

1 – Chyzykiv; 2 – Zvenyhorod; 3 – Cherepyn; 4 – Vodnyky; 5 – Hruniv; 6 – Srtilky; 7 – Nanachivka; 8 – Lagodiv; 9 – Maidan-Hologirskiy; 10 – Lypivtsi; 11 – Remezivtsi; 12 – Bolotnia; 13 – Zalisky; 14 – Kolokolyn; 15 – Verhnia Lypytsia; 16 – Bovshiv; 17 – Nezvysko; 18 – Zelenyi Hai; 19 – Kasperivtsi; 20 – Zalishchyky; 21 – Lysychnyky; 22 – Blyshchanka; 23 – Shershenivka; 24 – Rozhnevi Polia; 25 – Zavallia; 26 – Nepochokivtsi.

імені Т. Г. Шевченка під керівництвом Ю. Малєєва. Подальші дослідження проводила експедиція ДП «ОАСУ Подільська археологія» та Заліщицький краєзнавчий музей у 2005, 2009–2010 рр. [Олійник, 2010, с. 13, 14; Ягодинська, Строць, Ільчишин, Дерех, 2011, с. 4, 5]¹.

Пам'ятка є багатшаровою: окрім об'єктів липицької культури, тут було виявлено матеріал, що належить до трипільської культури, слов'янських пам'яток та пам'яток голіградського типу (фракійський гальштат) [Малєєв, 1969; 1970; 1971; Ягодинська, Строць, Ільчишин, Дерех, 2011].

¹ Матеріали досліджень 1969–1972 рр. зберігаються у фондах кафедри археології та музеєзнавства КНУ імені Т. Г. Шевченка; матеріали досліджень 2000-х років, а також розвідкових робіт у Лисичниках, Касперівцях та Блищанці – у фондах Заліщицького краєзнавчого музею (автор висловлює подяку директору музею В. Олійнику за люб'язну згоду на публікацію матеріалів).

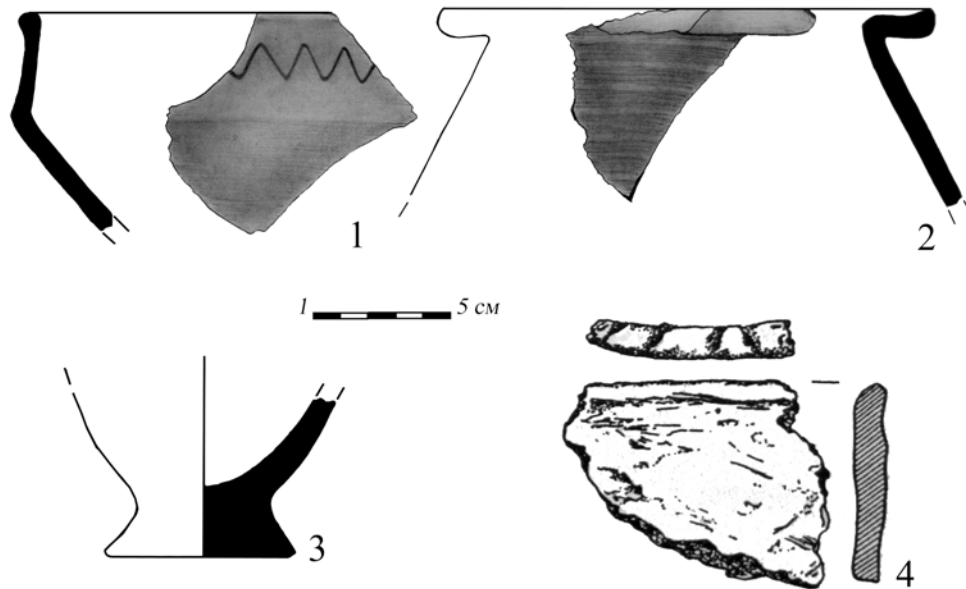

Рис. 2. Кераміка липицької культури (1–3 – Лисичники; 4 – Касперівці): 1, 2 – гончарний посуд; 3, 4 – ліпний посуд.

Fig. 2. Pottery of Lypytzia culture (1–3 – Lysychnyky; 4 – Kasperivtsi): 1, 2 – hand-made pottery; 3, 4 – wheel-made pottery.

Пам'ятка розташована на відстані 1 км на північ–північний захід від м. Заліщики в урочищі Ущилівка і тягнеться вздовж правого берега верхів'їв струмка (лівого допливу Дністра), який являє собою південно-західний схил, пологий у верхній та стрімкий у прибережній частині. Основна частина поселення розміщена у верхній частині схилу та на рівнинному плато [Малесів, 1969, с. 1, 2; 1970, с. 1]. Це не суперечить загальній тенденції розташування поселень липицької культури: у топографічному плані для них характерні терасовий тип розташування, що характеризується приуроченням пам'яток до прирічкових територій, топографічно невідокремлених від рельєфу ділянок та домінування південної експозиції селищ з варіантами відхилень на південний захід і південний схід [Стеблій, 2006, с. 22, 23; 2007]. Пам'ятка виявлена в межах так званого Придністерського природного району, який входить до Подільської височини. Цей район чи не найбільше розчленований долинами Дністра та його приток (глибина врізу сягає 150–200 м), річкові долини тут глибокі, каньйоноподібні, зі стрімкими обривистими схилами і вузькими, майже позбавленими заплавами, днищами [Природа Тернопільської області, 1979, с. 55].

Варто охарактеризувати і палеогеографічну ситуацію, яка склалася на той час (перші століття н. е.) у цьому регіоні. Період існування липицької культури припадає на субатлантикум (пізній голоцен), який продовжується і сьогодні. У межах цього періоду відбулася деяка загальна зміна кліматичних умов у бік

похолодання та збільшення вологості, порівняно із попереднім періодом – суббореалом [Нейштадт, 1957]. На території Західної України в цей час були поширені соснові і широколистяно-соснові ліси за участю вологолюбних порід (ялини, граба, бука), причиною чого стало підвищення вологості [Артюшенко и др., 1982, с. 126, 127; Артюшенко, 1970, с. 133]. Автори також вказують на те, що період між I ст. до н. е. та I ст. н. е. був найариднішим у пізньому голоцені. Про це свідчить і палінологічний аналіз верхніх горизонтів торфовищ Верхній Струтинь, Кружики, Гордня (Передкарпаття), що вказує на підняття кривої пилку трав'янистих рослин [Герасименко, 2004, с. 23; Артюшенко и др., 1982, с. 127, Борисов, 1975, с. 383].

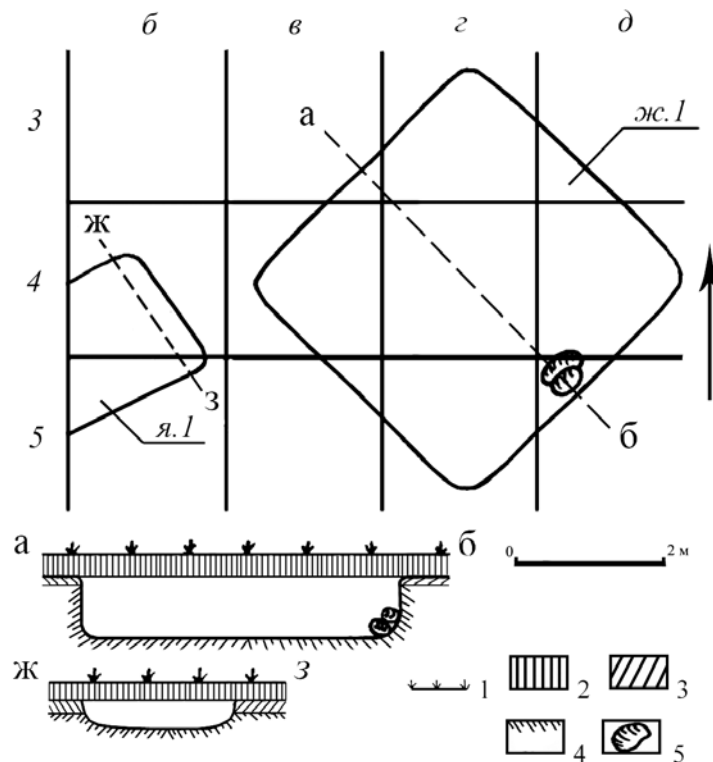

Рис. 3. Заліщики. План частини розкопу з липицькими об'єктами (за Ю. Малєвим, 1969): 1 – дерновий шар; 2 – орний шар; 3 – чорнозем; 4 – суглинкова глина; 5 – каміння.

Fig. 3. Zalishchyky. Plan of excavation area with Lypytsia objects (by Maleev, 1969).

Розташування Заліщицького поселення не суперечить топографії інших липицьких пам'яток, адже це населення обирало, переважно, горбогірно-лісові ландшафти: основним у виборі місця розташування поселень є близькість до води, сонячні схили, значне нашарування чорнозему [Стеблій, 2006].

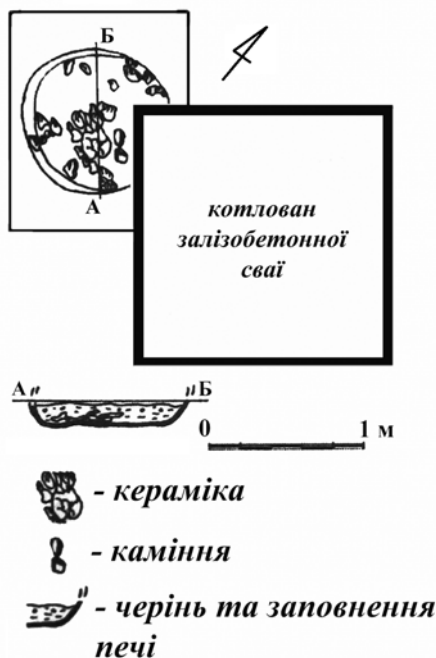

Рис. 4. Заліщики. План печі липицької культури (дослідження 2009–2010 рр.).

Fig. 4. Zalishchyky. Scheme of oven of Lypytska culture (excavation 2009–2010).

На поселенні до липицької культури Ю. Малеев відніс житлову споруду 1 із розташованою поряд господарською ямою 1 (дослідження 1969 р.), а також піч 16 (дослідження 1971 р.). Окрім того, липицький матеріал виявлено і поза межами об'єктів (рис. 3).

Житлова споруда 1 є заглибленою, вона має прямокутну форму із дещо заокругленими кутами та орієнтована за сторонами горизонту. Стінки її збереглися на висоту 0,85 м, і були вирізаними в ґрунті. Долівка житла є добре утрамбованим, рівним материком, що знаходився на глибині 1,2 м від сучасної поверхні. Стінки житлової споруди мають таку довжину: північно-східна – 4,15 м, південно-західна – 3,85 м, північно-західна – 4,1 м, південно-східна – 4,15 м. Загалом площа житла становить 16,4 м². Біля південно-західної стінки, на долівці, було виявлено два округлі камені, розміром відповідно 42×58 см і 36×50 см. Менший камінь лежав на більшому і був притулений до стінки житла (рис. 3). Жодних слідів обробки каменю Ю. Малеев не відзначив. Стовпових ям на долівці житлової споруди не виявлено, проте в його заповненні знайдена велика кількість уламків глиняної обмазки, з одного боку якої були сліди відтисків трави, пруття, стовпів, а з іншого поверхня її була рівною, заглаженою. Зазвичай, наземна частина жител була конструкцією зі стовпів та

стін, виплетених з хмизу й обмазаних глиною. Важко сказати про спосіб та форму покриття житла через відсутність необхідного матеріалу. У темному гумусному заповненні житла виявлена значна кількість уламків посуду липицької культури та кістки тварин [Малеев, 1969, с. 3].

Поруч із житлом, біля його західного кута виявлено яму 1, що мала прямокутну форму, вертикальні стінки та рівну долівку. Її глибина становить 0,7 м від сучасної поверхні (рис. 3). Заповнення ями складає темний гумусний ґрунт зі значною домішкою вугілля, попелу, невеликих камінців, уламків випаленої глини, кісток, битого посуду, що розміщувалися без будь-якої системи [Малеев, 1969, с. 3, 4].

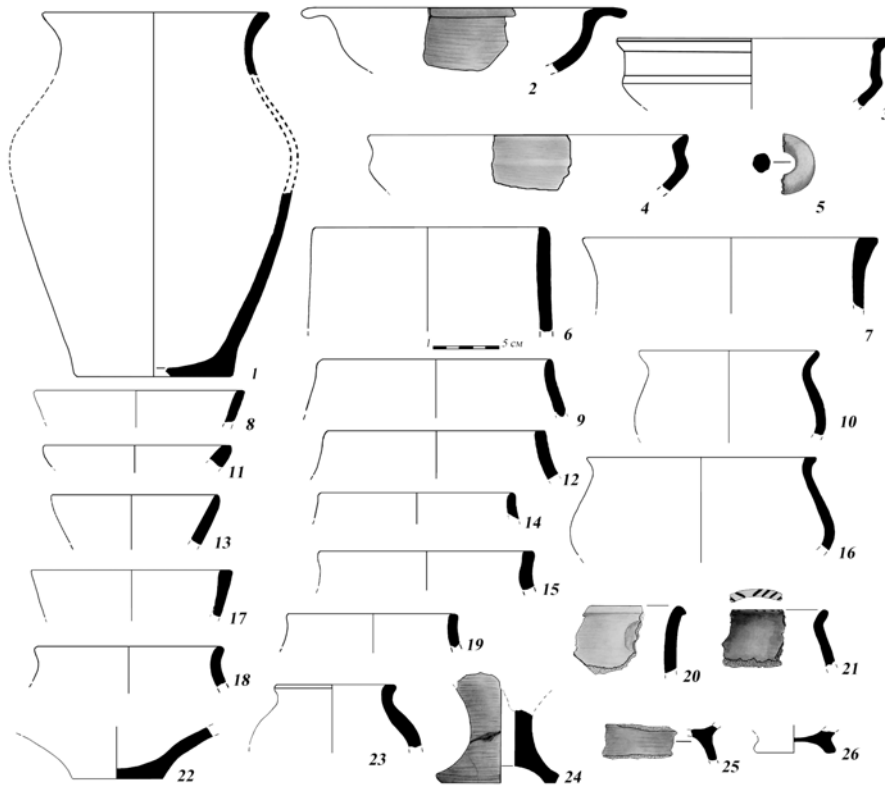

Рис. 5. Заліщики. Кераміка із житлової споруди 1: 1, 4–25 – ліпний посуд; 2, 3, 26 – гончарний посуд.

Fig. 5. Zalizchuky. Pottery from dwelling 1: 1, 4–25 – hand-made pottery; 2, 3, 26 – wheel-made pottery.

Під час досліджень 1970 р. липицьких об'єктів виявлено не було, проте знайдено липицький матеріал у невеликій кількості у культурному шарі [Малеев, 1970]. Дослідженнями 1971 р. до липицької культури Ю. Малеев відніс

192 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
під 16, що розташовувалася поза межами житлових споруд². Від неї збереглися лише південна і східна стінки. Піч була складена із плоских плит сланцю, викладеного на висоту декількох рядів, з яких збереглося лише три. Черенем печі була випалена глина, розташована на глибині 0,75 м від сучасної поверхні і присипана шаром попелу та вугликів [Малеєв, 1971, с. 5]. У заповненні печі виявлено декілька уламків кераміки, які дослідник відніс до липицької культури. Окрім матеріалів, виявлених у заповненні печі, липицькі знахідки повсюдно траплялися в культурному шарі [Малеєв, 1971].

У 2000-х роках дослідники також виявили декілька липицьких об'єктів (піч та господарські ями; рис. 4) [Ягодинська, Строць, Ільчишин, Дерех, 2011, с. 4].

Найбільшу частину знайденого матеріалу становив керамічний посуд, виявлений у досить фрагментарному стані, тому повний аналіз багатьох фрагментів майже неможливий. Саме тому до уваги брали переважно фрагменти більш профільованих частин (вінця, денця, профільовані та орнаментовані стінки)³.

Ліпний посуд поділяється на дві підгрупи: А і Б. До підгрупи А відносять посуд з нерівною, шорсткою поверхнею, у керамічному тісті якого наявні домішки шамоту, рідше жорстви; стінки є досить товстими особливо у нижній частині посудини; обпал нерівномірний. До неї відносять такі категорії посуду, як горщики, кухлики, миски, світильники [Цигилик, 1975, с. 79, 80]. Серед керамічного матеріалу на поселенні найбільшу кількість становлять горщики. Їх форма доволі різна: найширше представлені фрагменти опуклобоких горщиків із розхиленими назовні вінцями та рівними, головно, профільованими денцями. Часто вони бувають прикрашені пластичним та врізним орнаментом (наліпні “шишечки”, валики із пальцевими зачіпами, пальцеві вдавлення, заглиблені зигзагоподібні лінії тощо) (рис. 5, 10, 18, 21, 23; 7, 3, 4, 7, 14; 8, 8, 9). Окрім горщиків цього типу, для липицької культури характерними є горщики так званої тюльпаноподібної форми (найбільший діаметр посудини припадає на вінця; орнаментальні мотиви ідентичні з попереднім типом) (рис. 7, 5, 6), а також біконічні горщики (перелам стінок приблизно на середині висоти, вінця розхилені назовні; орнамент, зазвичай, відсутній). У великій кількості на липицьких пам'ятках також представлені і кухлики. Стінки їх лійчасто розхилені, вінця не виділені, денця рівні. Верхні частини та ручки з наскрізним отвором від таких кухлів були знайдені і на Заліщицькому поселенні (рис. 5, 5, 8, 11, 13; 7, 9).

² Плани розкопів 1970 та 1971 рр. відсутні у звітах.

³ Рисунки керамічного посуду зробила автор (рис. 2, 1–3; 5; 6; 7; 8, 7–9; 9). Рис. 2, 4; 4; 8, 1–6 – з матеріалів Південно-Тернопільської археологічної експедиції [див.: Олійник, 2010, рис. 21, 14; Ягодинська, Строць, Ільчишин, Дерех, 2011, рис. 5–9].

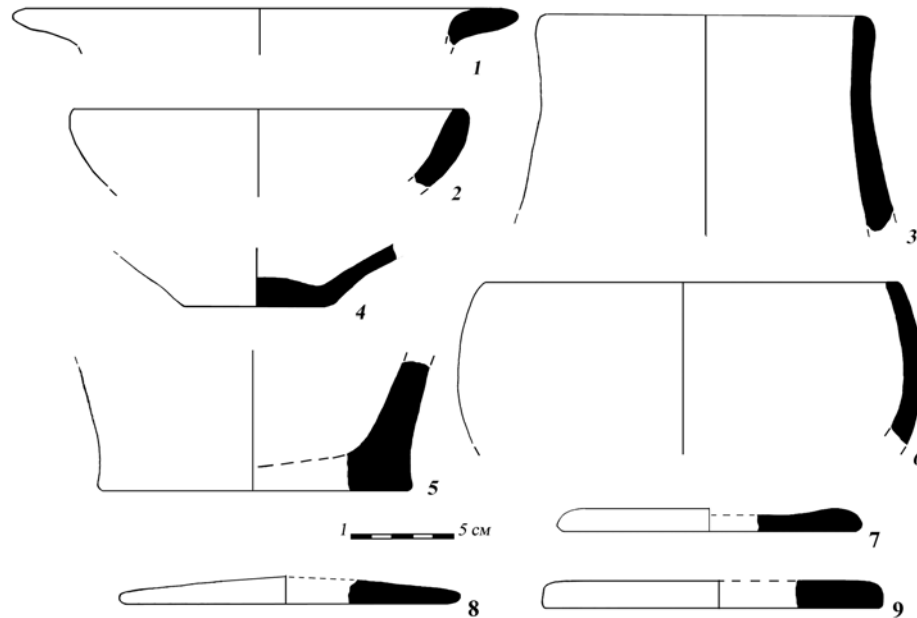

Рис. 6. Заліщики. Керамічний посуд із ями 1: 2, 3, 5–9 – ліпний посуд; 1, 4 – гончарний посуд.

Fig. 6. Zalishchyky. Pottery from household pit 1: 2, 3, 5–9 – hand-made pottery; 1, 4 – wheel-made pottery.

До підгрупи Б відноситься посуд з більш рівною, заглаженою поверхнею, у тісті якого є незначні домішки шамоту; стінки його рівні, старанно вигладжені, іноді навіть підлощені, обпал більш рівномірний. Посуд цієї підгрупи представлений горщиками, біконічними посудинами з двома ручками, мисками та чашами [Цигилик, 1975, с. 88]. На Заліщицькому поселенні виявлені горщики біконічної форми із нахиленими всередину невиділеними вінцями (рис. 5, 9, 12, 14, 15, 19), а також миски із загнутими всередину вінцями і підлощеною поверхнею (рис. 6, 6; 8, 4). До цієї підгрупи належать і чаші на високій підставці, досить характерні для липицької культури. Уламки таких чаш були виявлені і на Заліщицькому поселенні (рис. 5, 24; 7, 16). Також було виявлено уламок денця на кільцевій підставці, поверхня якого світло-сірого кольору і гарно залощена (рис. 5, 25). На жаль, уламок досить фрагментарний, тому важко визначити, до якого типу посуду його відносити. Найімовірніше, це фрагмент миски або ніжки чаші.

Аналогії ліпному посуду знаходимо серед комплексів липицької культури на поселеннях Верхня Липиця, Водники, Липівці, Ремезівці, Стрілки [Цигилик, 1975, рис. 22–27, 34–36; 1995, рис. 7; 1997, рис. 4–6; 2001, табл. 1, 4; Цигилик, Касюхнич, Грибович, 2004, рис. 7, 9; Цигилик, 1995, рис. 7; 1997, рис. 4–6].

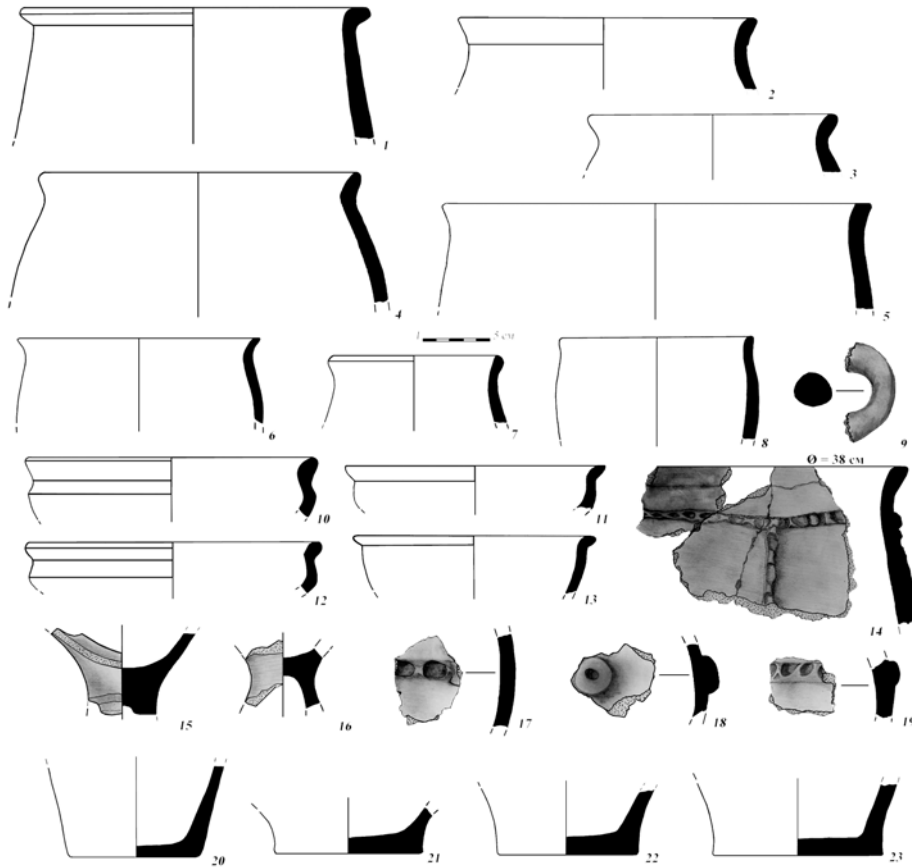

Рис. 7. Заліщики. Керамічний посуд липицької культури (дослідження 1971 р.): 1–9, 11, 13, 14, 16–23 – ліпний посуд, 10, 12, 15 – гончарний посуд.

Fig. 7. Zalishchyky. Pottery of Lypytzia culture (excavation 1971): 1–9, 11, 13, 14, 16–23 – hand-made pottery, 10, 12, 15 – wheel-made pottery.

Окрім згаданого вище посуду, на Заліщицькому поселенні були виявлені і деякі одиничні форми:

1) горщик мископодібної форми з трохи розхиленими вінцями, майже прямою шийкою та ледь опуклими бочками (рис. 7, 8). Поверхня його ошершавлена, світло-коричневого кольору, діаметр вінець становить 14 см. Аналогії йому знаходимо серед матеріалу липицьких поселень Водники, Стрілки [Цигилик, 1997, рис. 5, 18; Цигилик, Касюхнич, Грибович, 2004, рис. 7, 9].

2) верхня частина горщика із прямими стінками і вінцями, трохи нахиленими до середини (рис. 5, 6). Поверхня його трохи заглажена, діаметр вінець становить 17 см. Аналогії горщику маємо серед матеріалу Верхньолипницького поселення [Цигилик, 2001, рис. 4, 7].

3) верхня частина горщика з опуклим туловом і розхиленими назовні вінцями (рис. 5, 16). Поверхня його залощена, світло-коричневого кольору, діаметр вінець становить 18 см. Точних аналогій не виявлено.

4) верхня частина горщика із прямими вінцями і дещо опуклим туловом, діаметр вінець становить 18 см (рис. 6, 3). Точних аналогій не виявлено.

5) фрагмент ручки покришки, діаметром 3 см (рис. 8, 6). Точний аналогій не виявлено.

6) ліпний глек невеликого розміру (висота – 11 см, діаметр вінець – 7,2 см, донець – 6 см). Поверхня його лощена, брунатного кольору, орнаментована по шийці заглибленою лощеною горизонтальною лінією (рис. 8, 5). Аналогії знаходимо серед комплексу могильників Болотня та Звенигород [Свешников, 1957, рис. 23, 17; 25, 4].

7) окрім вищезгаданих форм посуду, в заповненні ями 1 було виявлено і диски (рис. 6, 7–9). Їх діаметр становить відповідно 16, 16,5, 16,5 см.

Поряд із ліпним посудом використовувався і гончарний. Такий посуд виготовляли на швидкообертovому колі з добре очищеної і відмученої глини. Поверхня його добре вигладжена, а в окремих випадках і підлощена. Колір у неї

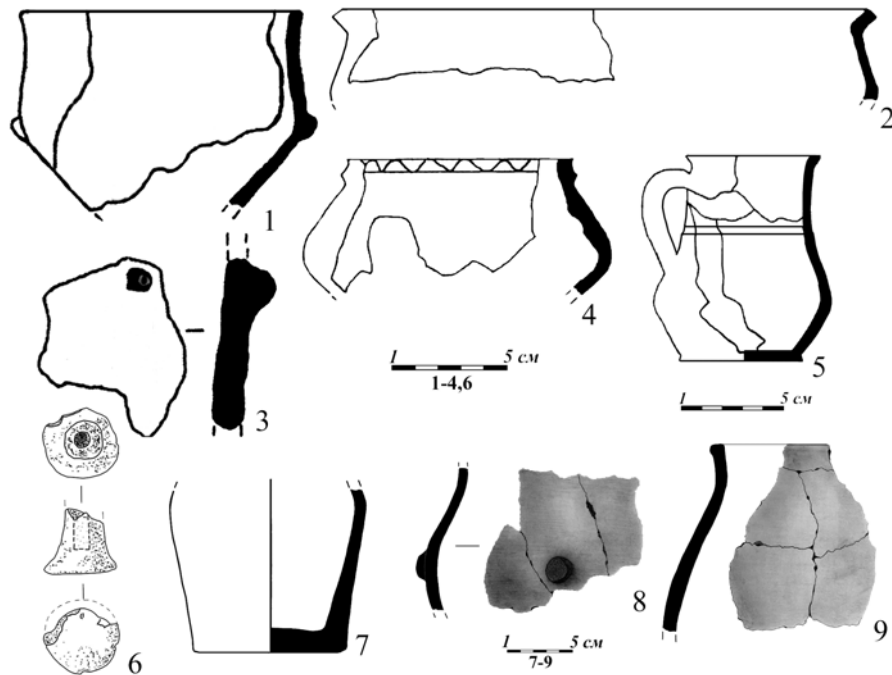

Рис. 8. Заліщики. Керамічний посуд липицької культури (дослідження 2005, 2009–2010 рр.): 1–9 – ліпний посуд.

Fig. 8. Zalishchyky. Pottery of Lypytisia culture (excavation 2005, 2009–2010): 1–9 – hand-made pottery.

196 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
сірий, іноді чорний [Цигилик, 1975, с. 105]. Про місцеве виробництво гончарного посуду свідчать виявлені на поселеннях Липівці та Ганачівка гончарні горни [Цигилик, 1995, с. 130–133].

До асортименту гончарного посуду на липицьких пам'ятках входять горщики, глечики, двовухі посудини, миски та чаші на високій ніжці. На Заліщицькому поселенні було виявлено дрібні фрагменти горщиків, а також велику кількість уламків чаш на високій ніжці (рис. 5, 2, 3; 7, 15). Основу таких чаш становить порожниста знизу та профільована зовні округла плитка, яка переходить в округлу і порожнисту в перерізі ніжку, що поступово розширюється доверху і плавно переходить у лійчасто розхилену частину. Переважно, ця група посуду прикрашена серією пролощених і матових смуг (хвилясті та прямі лінії) [Цигилик, 1975, с. 110]. Аналогії знаходимо серед матеріалу з пам'яток Верхня Липиця, Черепин, Водники тощо [Smiszko, 1932, tab. VII, 12; IX, 6; Баран, 1961, табл. 3, 7; Цигилик, 1975, рис. 47, 4].

Крім описаної вище кераміки, на поселенні були виявлені фрагменти посуду, нетипового для липицької культури, або ж ті, що містять інокультурні елементи. До такого посуду можна віднести:

1) біконічний ліпний горщик із переламом стінок вище середини висоти, конічним горлом та розхиленими назовні вінцями (рис. 5, 1). Діаметр вінець становить 17,5 см, денця – 13 см. Аналогії йому знаходимо серед комплексу пам'яток пшеворської [Козак, 1984, рис. 33, 1] та зарубинецької культур [Пачкова, 2006, рис. 50, 2; 54, 5; 55, 6].

2) фрагменти верхніх частин лощених мископодібних посудин (рис. 5, 4; 7, 11, 12), діаметри вінець яких відповідно становлять 18, 21,5 і 25 см. Аналогії їм знаходимо серед комплексу пшеворської культури [Dąbrowska, 1973, tab. IX, 5; VI, 12].

3) фрагменти верхньої частини ліпної миски із гарно заглаженою поверхнею, діаметр вінець її становить 17,5 см (рис. 7, 13). Аналогії знаходимо серед пам'яток пшеворської культури [Dąbrowska, 1973, tab. IX, 5].

4) фрагменти верхньої частини гончарної посудини із зигзагоподібним профілем та заглаженою поверхнею світло-сірого кольору. Діаметр вінець становить 21 см (рис. 7, 10). Аналогії їй знаходимо серед кераміки пшеворської культури [Козак, 1984, рис. 22, 8; 34, 2, 3].

5) верхня частина ліпної посудини із дещо розхиленими вінцями, відділеними заокругленим переламом плечиками і конічними бочками. На переламі стінок посуду орнаментований наліпами (рис. 8, 1). Аналогії знаходимо серед керамічного матеріалу могильників Звенигород та Гринів, характерного для пшеворської культури [Козак, 1978, рис. 4, 3; Smiszko, 1932, tab. 10, 4].

6) фрагмент вінець ліпної посудини, діаметром 23,5 см (рис. 8, 2). Така форма посуду характерна для пам'яток пшеворської культури [Козак, 1984, рис. 49; Dąbrowska, 1973, tab. X, 9; XI, 4].

7) фрагмент вінець ліпного горщика, орнаментованого скісними нарізами по краю (рис. 5, 21). Така орнаментация є більш характерною для комплексів зарубинецької культури [Пачкова, 2006, рис. 59, 3; 30, Богусевич, Линка, 1959, рис. 2].

8) згадані вище диски (рис. 6, 7–9), які знаходять аналогії серед комплексів зарубинецької культури [Кухаренко, 1964, табл. 7, 21–23; Пачкова, 2006, рис. 36, 8; Бидзиля, Пачкова, 1969, рис. 9, 34].

Окрім посуду липицької культури, виявлено фрагменти імпортного посуду. Під час досліджень 1969–1971 рр. було виявлено профільовані ручки, вінце та близько десятка стінок амфор (рис. 9, 1–4). Більшу їх частину становлять уламки світлоглиняних вузькогорлих амфор (рис. 9, 1, 3, 4). Такі амфори І. Зеест датує II–III ст., Д. Шелов – також II – першою половиною III ст. (типи С, D), В. Кропоткін – першою половиною III ст. [Зеест, 1960, с. 117, 118, табл. 37, 91; 38, 94; Шелов, 1978, с. 18, 19; Кропоткин, 1970, с. 10]. Також було виявлено фрагмент ручки так званої фанагорійської амфори (II–III ст. за І. Зеест; рис. 9, 2), яка відрізняється від попередніх не тільки профілюванням, а й кольором глини (з рожевим відтінком) та складом тіста (дрібнозернисте, без помітних домішок піску) [Зеест, 1960, с. 116, 117].

Поряд із керамічним посудом у липицьких об'єктах виявлено індивідуальні знахідки: два пряслиця, кістяне знаряддя, намистина та фібула (рис. 9, 5–9).

Прясла було зафіксовано в заповненні житлової споруди 1. Одне з них являло собою заготовку з уламку посуду округлої форми, діаметром 4 см. Краї акуратно зрізані, а в центральній частині з обох сторін невеликими заглибленнями намічене місце для свердління отвору (рис. 9, 7). Інше прясло мало округлу форму і було виготовлене зі світло-сірого мергелю. Його діаметр становить 3,5 см, висота – 2,3 см. У центральній частині пряслиця просвердлений наскрізний отвір, діаметром в 7 мм (рис. 9, 8) [Малєєв, 1969, с. 9]. Такі пряслиця були виявлені на поселеннях Ремезівці, Майдан-Гологірський, Верхня Липиця [Баран, Цигилик, 1965, с. 28; Цигилик, 1967, с. 6, 18; 1969, с. 15; 2001, с. 44]. Можна припустити, що пряслиця виготовляли на місці, адже поклади мергелистої крейди виявлені недалеко від поселенських пам'яток (східні райони Львівської та південно-західні райони Тернопільської областей).

У заповненні житла 1 виявлене рогове знаряддя, що має чіткі сліди зрізу біля основи та залощений кінець (рис. 9, 9) [Малєєв, 1969, с. 9]. Схоже знаряддя було виявлене і на Черепинському поселенні [Баран, 1961, табл. II, 6].

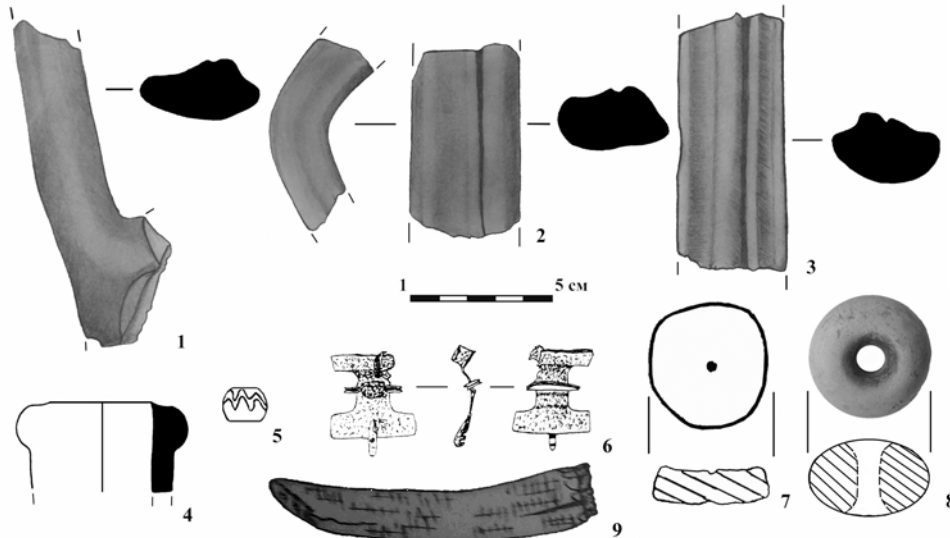

Рис. 9. Заліщики. Знахідки з поселення: 1–4 – фрагменти амфор, 5 – пастова намистина; 6 – фібула; 7, 8 – прясла; 9 – кістяне знаряддя (1–4, 7–9 – заповнення житлової споруди 1; 5 – заповнення ями 1; 6 – культурний шар; 5–7, 9 – рисунки Ю. Малеева).

Fig. 9. Zalishchyky. Finds from settlement: 1–4 – fragments of amphorae, 5 – bead, 6 – fibula, 7, 8 – spindles, 9 – bone tools (1–4, 7–9 – dwelling 1; 5 – pit 1; 6 – cultural horizon; 5–7, 9 – paintings by Y. Maleev).

У заповненні ями знайдено намистину, виготовлену зі склоподібної пасти блакитного кольору зі сріблястим відтінком. Вона має овальну в перетині і округлу в плані форму. Поверх намистина прикрашена жовтою хвилястою лінією. Її діаметр становить 1,8 см, а товщина – 1,1 см (рис. 9, 5) [Малеев, 1969, с. 10]. Точних аналогій цій намистині виявлено не було, проте встановлено, що такий орнамент (поперечно-хвилювий) є найхарактернішим для II–IV ст. [Алексеева, 1978, с. 39].

До липицького горизонту поселення віднесено щиток фібули, що становить плоску мідну пластинку, нижній та верхній краї якої розхилені назовні (рис. 9, 6) [Малеев, 1970, с. 4]. Фібула належить до підгрупи П–43 за О. Альмгреном. А. Коковський та Ю. Малеев датують її кінцем Маркоманських війн (167–180 pp.) і пов'язують побутування таких фібул з ареалом поширення пшеворської культури [Kokowski, Maleev, 1999, s. 176].

Отже, існування Заліщицького поселення загалом припадає на II – початок III ст. Такому датуванню не суперечить і наявність пшеворських та зарубинецьких елементів, які простежуються у профілюванні та орнаментативній керамічному посуду. Така обставина певною мірою свідчить на користь того, що матеріал із цього поселення висвітлює завершальний етап існування липицької культури, а відповідно і складність етнокультурної ситуації на той час у регіоні.

До пам'яток зі змішаним комплексом (липицько (дакійсько)-пшеворсько-зарубинецьким) належать і поселення Ремезівці, Майдан-Гологірський, Стрілки, Липівці, які датуються I – початком III ст. і також певною мірою висвітлюють завершальний етап існування липицької культури [Цигилик, 1971, с. 163, 164; 1973, с. 87–90; 1995, с. 137; Цигилик, Касюхнич, Грибович, 2004, с. 217]. В. Цигилику це дало змогу об'єднати ці пам'ятки у так звану Гологірську групу пам'яток (окрім даних пам'яток сюди також входять поселення Підберізці та Пасіки-Зубрицькі), яка, на думку дослідника, стала підосною для формування черняхівської культури в регіоні (Прикарпаття) [Цигилик, 2008, с. 166]. Пам'ятки зі змішаним пшеворсько-липицько-зарубинецьким комплексом Д. Козак відносить до так званої зубрицької культури, яка, на його думку, є відображенням історичних венедів [Козак, 2006, с. 226]. Цієї ж думки дотримується і В. Войнаровський, який пам'ятки Пруто-Дністровського міжріччя відносить до культурної групи типу Оселівка, яка є південною складовою зубрицької культури [Войнаровський, 2005, с. 174–181].

У будь-якому разі Заліщицьке поселення (поряд із поселеннями Зелений Гай, Незвисько, Касперівці та поховальними пам'ятками Завалля, Неполоківці) на сьогоднішній день є однією із найвіддаленіших на південний схід пам'яток липицької культури і безумовно висвітлює завершальний етап існування культури в регіоні, цим давши змогу в майбутньому, за достатньої дослідженості пам'яток регіону, певною мірою висвітлити долю липицького населення, його роль у генезі подальших культурних явищ у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ. – 1978. – Вып. Г1–12.
2. Артюшенко А. Т. Растительность лесостепи и степи Украины в четвертичный период (по данным спорово-пыльцевого анализа). – Киев, 1970. – 172 с.
3. Артюшенко А. Т., Арап Р. Я., Безусько Л. Г. История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде. – Киев, 1982. – 135 с.
4. Баран В. Д. Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепин. – К., 1961. – 131 с.
5. Баран В. Д. Раскопки раннеславянского поселения в с. Зеленый Гай на Днестре // АО 1966 года. – М., 1967. – С. 236–237.
6. Баран В. Д., Цигилик В. М. Звіт про розкопки на поселенні перших століть н. е. біля с. Ремезівці, Золочівського району Львівської області у 1965 р. // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1965/57.
7. Бидзиля В. И., Пачкова С. П. Зарубинецкое поселение у с. Лютеж // МИА. – 1969. – Вып. 160. – С. 51–75.
8. Богусевич В. А., Линка Н. В. Зарубинецкое поселение на Пилипенковой Горе близ г. Канева // МИА. – 1959. – Вып. 70. – С. 114–119.
9. Борисов А. А. Климаты СССР в прошлом, настоящем и будущем. – Л., 1975. – 432 с.

- 200 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
10. Вакуленко Л. В. Липицкая культура в свете раскопок могильника у с. Завалье на Прикарпатье // Древности Юго-Запада СССР. – Кишинев, 1991. – С. 22–38.
  11. Вакуленко Л. В. Поховання з бронзовим тазом ранньоримського часу в Прикарпатті // Археологія. – 1999. – № 4. – С. 149–153.
  12. Войнаровський В. Сучасний стан та проблеми археологічного дослідження пам'яток римського часу Північної Буковини // МДАПВ. – 2005. – Вип. 9. – С. 174–193.
  13. Герасименко Н. П. Зміни положення ландшафтних зон на території України у плейстоцені і голоцені // Український географічний журнал. – 2004. – № 3. – С. 20–28.
  14. Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора // МИА. – 1960. – Вып. 83.
  15. Козак Д. Н. Могильники початку нашої ери у с. Звенигороді на Львівщині // Археологія. – 1978. – Вип. 25. – С. 96–107.
  16. Козак Д. Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. – К., 1984. – 95 с.
  17. Козак Д. Етнокультурні процеси на теренах українського Подністров'я в першій половині I тис. н.е. // АДЛУ. – 2006. – Вип. 9. – С. 211–234.
  18. Кропоткин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. – V в. н.э.) // САИ. – 1970. – Вып. Д1-27.
  19. Кухаренко Ю. В. Зарубинецкая культура // САИ. – 1964. – Вып. Д1-19.
  20. Малєєв Ю. М. Звіт про роботу Тернопільської археологічної експедиції Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка в 1969 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1969/74.
  21. Малєєв Ю. М. Звіт про роботу Тернопільської археологічної експедиції кафедри археології та музеєзнавства Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка у 1970 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1970/88.
  22. Малєєв Ю. М. Звіт про роботу Тернопільської археологічної експедиції Київського ордена Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка в 1971 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1971/85.
  23. Малєєв Ю. Н. Отчет о работе Днестровской археологической экспедиции КГУ // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1980/132.
  24. Малєєв Ю. Н. Отчет о работе археологической экспедиции КГУ в 1981 году // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1981/138.
  25. Малєєв Ю., Конопля В. Багаточарове поселення Блищанка на р. Серет // Vita antiqua. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 45–57.
  26. Нейштадт М. И. История лесов и палеогеография СССР в голоцене. – М., 1957. – 404 с.
  27. Олійник В. І. Звіт про роботу Південно-Тернопільської археологічної експедиції Заліщицького відділу Тернопільського краєзнавчого музею у 1995 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1995/59.
  28. Олійник В. І. Звіт про роботу Південно-Тернопільської археологічної експедиції Заліщицького відділу Тернопільського краєзнавчого музею у 2000 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 2000/60.

Т. Слободян

ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15 201

29. *Олійник В.* Дослідження Південно-Тернопільської археологічної експедиції // Гомін віків. – Заліщики, 2010. – Вип. 1. – С. 5–18.
30. *Пачкова С. П.* Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы. – К., 2006. – 372 с.
31. *Природа Тернопільської області* / За ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1979. – 167 с.
32. *Свешников И. К.* Могильники липицкой культуры в Львовской области // КСИИМК. – 1957. – Вип. 69. – С. 63–74.
33. *Смирнова Г. И.* Работы западно-украинской экспедиции в 1954 году // КСИИМК. – 1957. – Вип. 67. – С. 101–108.
34. *Стеблій Н.* Природне середовище в процесах заселення Північно-Західної України (I століття до н.е. – середина I століття н.е.) // Вісник Інституту археології. – 2006. – Вип. 1. – С. 16–26.
35. *Стеблій Н. Я.* Система заселення Верхнього Подністров'я та Верхнього Попруття у III–VII ст. н. е. (за даними археології) : автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2007.
36. *Тимошук Б. А., Никитина Г. Ф.* Памятники первых веков н. э. у с. Неполоковцы // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы. – М., 1978. – С. 89–94.
37. *Цигилик В. М.* Звіт про розкопки на поселенні перших сторіч нашої ери біля села Ремезівці Львівської обл. у 1967 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1967/66.
38. *Цигилик В. М.* Звіт про роботу Липицького загону Дністрянської ранньослов'янської археологічної експедиції у 1969 році // Наук. архів ІА НАНУ. – Од. зб. 1969/86.
39. *Цыгылык В. Н.* Поселение возле с. Ремезовцы Львовской области (I в. до н. э. – III в. н.э.) // СА. – 1971. – № 2. – С. 157–166.
40. *Цигилик В. М.* Дослідження поселення в Майдані-Гологірському на Львівщині // Археологія. – 1973. – Вип. 9. – С. 83–90.
41. *Цигилик В. М.* Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. – К., 1975. – 173 с.
42. *Цигилик В. М.* Поселення липицької культури поблизу с. Липівці на Львівщині // МДАПВ. – 1995. – Вип. 6. – С. 127–139.
43. *Цигилик В. М.* Липицьке поселення в селі Водники на Львівщині // MSROA. – 1997. – Т. XVIII. – S. 105–112.
44. *Цигилик В. М.* Верхня Липиця – пам'ятка римської доби. – Львів, 2001. – 55 с.
45. *Цигилик В.* До питання етнокультурної ситуації у Верхньому Подністров'ї в першій половині I тис. н. е. // МДАПВ. – 2008. – Вип. 12. – С. 162–169.
46. *Цигилик В., Касюхнич В., Грибович Р.* Поселення Стрілки I: результати дворічних досліджень // АДЛУ. – 2004. – Вип. 7. – С. 205–233.
47. *Шелов Д. Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // КСИА. – 1978. – Вип. 156. – С. 16–22.
48. *Ягодинська М., Строць М., Ільчишин В., Дерех О.* Нові дослідження багатощарового поселення Заліщики III в урочищі Уцилівка в м. Заліщики у 2009–2010 роках // Гомін віків. – Заліщики, 2011. – Вип. 2. – С. 3–7.

- 202 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
49. *Dąbrowska T.* Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim // *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne.* – 1973. – Т. II.
50. *Kokowski A., Maleev J.* Nowe materiały do katalogu zapinek typu Almgren II–43 // *Kultura przeworska.* – Lublin, 1999. – Т. IV. – S. 175–180.
51. *Smiszko M.* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. – Lwów, 1932. – 192 s.

Стаття: надійшла до редакції 21.09.2011
прийнята до друку 10.10.2011

LYPYTSKA CULTURE SETTLEMENT NEAR ZALISHCHYKY (MIDDLE PRYDNISTERIA)

Tetyana SLOBODYAN

*Kyiv National Taras Shevchenko University,
60, Volodymyrska str., Kyiv 01601, Ukraine,
e-mail: tanya_slobodyan@ukr.net*

In the article the material complex of Early Roman time (horizon of Lypytska culture) has been analyzed. Studies of the settlement of Zalishchyky (Ternopil region) as a site of Lypytska culture started in late 1960-es – beginning of 1970-es. However, this site is still unknown for many researches. It is dated from 2nd – beginning of 3rd centuries, so that it enlighten final period of Lypytska culture existence.

Key words: Zalishchyky, settlement, Lypytska culture, Roman times, Middle Prydnisteria, mutual contacts f Lypytska, Pshevorska and Zarubynetska cultures.

ПОСЕЛЕНИЕ ЛИПИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ У г. ЗАЛЕЩИКИ (СРЕДНЕЕ ПРИДНЕСТРОВЬЕ)

Татьяна СЛОБОДЯН

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, Киев 01601, Украина,
e-mail: tanya_slobodyan@ukr.net*

Проанализирован материальный комплекс раннеримского времени (липицкий горизонт) поселения Залещики (Тернопольская обл.), которое начали исследовать еще в конце 60-х – начале 70-х годов XX в., но для широкого круга исследователей оно пока не известно как памятник липицкой культуры. Поселение датируется II – началом III в., следовательно, освещает заключительный этап существования липицкой культуры.

Ключевые слова: Залещики, поселение, липицкая культура, римское время, Среднее Приднестровье, липицко-пшеворско-зарубинецкие контакты.